

Een archeologische begeleiding bij 'de Flessenhals' ten behoeve van het Hunzeproject te Borger, gemeente Borger-Odoorn (Dr.)

M. Daleman

ARC-Rapporten 2007-53

Groningen
29 mei 2008
ISSN 1574-6887

Colofon

Een archeologische begeleiding bij de 'Flessenhals' ten behoeve van het Hunzeproject te Borger, gemeente Borger-Odoorn (Dr.)

ARC-Rapporten 2007-53
ARC-Projectcode 2007/038

Opdrachtgever
Gemeente Borger-Odoorn
Bevoegd gezag
Gemeente Borger-Odoorn
Beheer en plaats van documentatie
Archaeological Research & Consultancy

ARCHIS nummer archeologische begeleiding
22430 en 22431

Tekst
M. Daleman
Afbeeldingen
G.M.A. Bergsma, M. Daleman & B. Schomaker
Redactie
A. Ufkes & N. van Malssen

Status
definitieve versie

Autorisatie — A. Ufkes

Uitgegeven door
ARC bv
Postbus 41018
9701 CA Groningen

ISSN 1574-6887

Groningen, 29 mei 2008

Een recente lijst van de ARC-Rapporten is te vinden op www.arcbv.nl

1 Inleiding

1.1 Aanleiding van het onderzoek

Langs het kanaal Buinen-Schoonoord in Borger (Dr.) wordt in het kader van het Hunzeproject een waterhuishoudkundig inrichtingsplan ten behoeve van het beekdalherstel gerealiseerd. Elementen voor het beekdalherstel zijn hermeanderingen van delen van het Voorste Diep, gebruik van lage delen als opvanggebied en vernatting van beekdalgronden.¹ Het terrein, dat als toponiem 'Flessenhals' heeft, is thans in gebruik als openbaar park en grasland. De realisatie van de plannen zal gepaard gaan met onherstelbare aantasting van het bodemarchief. Het dorp Borger en omgeving kent vele archeologische vindplaatsen en monumenten (zie paragraaf 2.3). Daarom heeft de provinciaal archeoloog van Drenthe, dr. W.A.B. van der Sanden, besloten – na overleg met ingenieursbureau Arcadis – dat er ontgraven moet worden op aanwijzing van een archeoloog. Er is gekozen voor een archeologische begeleiding (AB), zodat de archeologische en de infrastructurele werkzaamheden gelijktijdig konden plaatsvinden. In opdracht van de gemeente Borger-Odoorn werd de begeleiding uitgevoerd door Archaeological Research & Consultancy (ARC bv): op 23 april door A. Wieringa en mw. drs. M. Daleman en op 24, 25 en 26 april en 3, 4, 7 en 9 mei 2007 door mw. drs. G.M.A. Bergsma en mw. drs. M. Daleman. Gedurende de gehele periode van veldwerk verleende dhr. G. Kerkhof gewaardeerde medewerking aan het onderzoek.

1.2 Ligging van het onderzoeksgebied

Het deel van het plan 'Flessenhals' waar de begeleiding heeft plaatsgevonden ligt ten oosten van Borger, tegen het kanaal Buinen-Schoonoord. Het onderzoeksterrein betreft het gebied tussen de Eeserbrug en de Buinerbrug, met als specifieke locaties Sassenbergen en Zuidtak (afb. 1 en 2). Het totale oppervlak bedraagt ca. 4,7 ha.

¹2006, Projectvoorstel 'Flessenhals' te Borger. 21 September 2006, Gemeente Borger-Odoorn, definitief concept.

1.3 Objectgegevens

1.3.1 Locatie Zuidtak

Provincie	Drenthe
Gemeente	Borger-Odoorn
Plaats	Borger
Toponiem	Flessenhals, meander Zuidtak
Kaartblad	17E
Archis melding	22431
Coördinaten	249.875/548.425
	249.950/548.425
	249.925/548.375
	249.900/548.350
Periode	Steentijd – Nieuwe Tijd
Type object	Onbekend
Type bodem	Madeveengronden met lage zandruggen
Geomorfologie	Beekdalbodem
Grondwatertrap	III

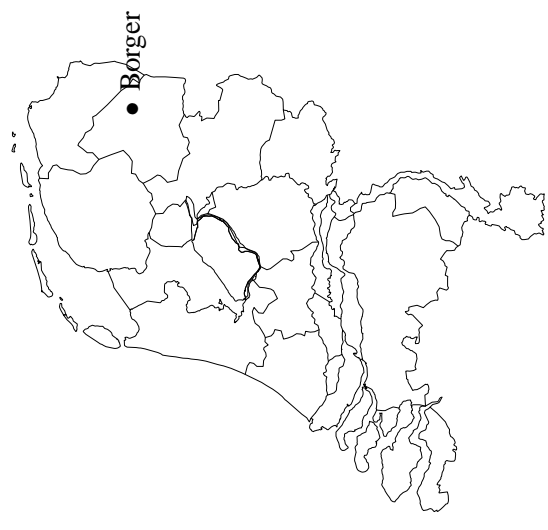
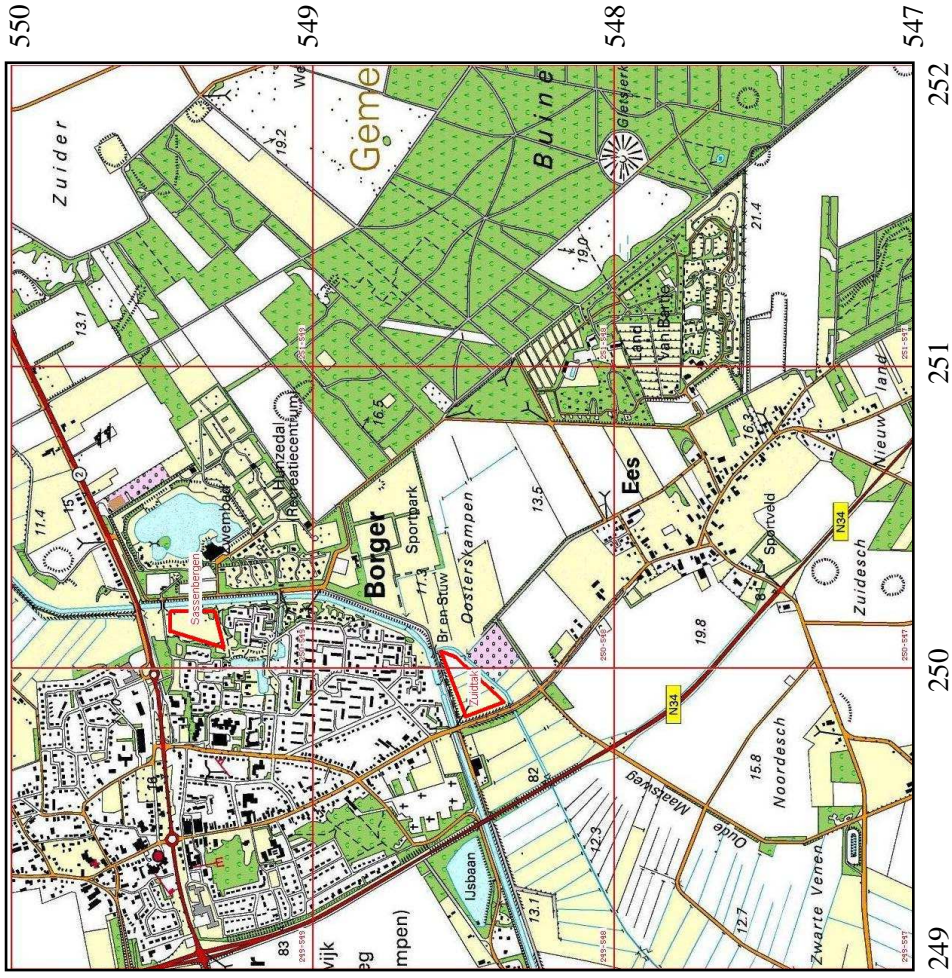
1.3.2 Locatie Sassenbergen

Provincie	Drenthe
Gemeente	Borger-Odoorn
Plaats	Borger
Toponiem	Flessenhals, meander Sassenbergen
Kaartblad	17E
Archis melding	22430
Coördinaten	250.100/549.250
	250.200/549.450
	250.050/549.275
	250.225/549.300
Periode	Steentijd – Nieuwe Tijd
Type object	Onbekend
Type bodem	Madeveengronden met lage zandruggen
Geomorfologie	Beekdalbodem
Grondwatertrap	III

1.4 Doel van het onderzoek

Doel van de AB is het ex situ veilig stellen van het bodemarchief in het gebied door middel van een zorgvuldige documentatie van de archeologische en aardwetenschappelijke fenomenen en berging van het vondstmateriaal. Deze doelstelling heeft in het door drs. J. Schoneveld (ArcheoSupport) opgestelde en door de provinciaal archeoloog van Drenthe, dr. W.A.B. van der Sanden, goedgekeurde Programma van Eisen (PvE) geleid tot de volgende onderzoeksvragen:

- 1 *Uit welke periode dateren de archeologische sporen die worden aangetroffen?*
- 2 *Is er een relatie te leggen tussen de mobilia en de grondsporen?*

—————
 Legenda
 —————
 Onderzoekslocatie

Afbeelding 1 Topografische kaart van de onderzoekslocaties en omgeving voorzien van RD-coördinaten. De onderzoekslocaties liggen binnen de rode lijnen. Bron: Topografische Dienst Nederland.

- 3 *Hoe zeldzaam zijn de aangetroffen sporen binnen de archeoregio en hoe groot is de informatiewaarde?*
- 4 *Zijn er verbindingen te leggen met nederzettingen en grafvelden in de omgeving?*
- 5 *Aan welke archeologische cultuur (culturen) zijn de mobilia en structuren toe te schrijven?*
- 6 *Is er sprake van een lokale of regionale variant binnen de betreffende cultuur?*

1.5 Werkwijze

1.5.1 Locatie Sassenbergen

Op locatie Sassenbergen is bij de ontgraving eerst de bouwvoor met een graafmachine met platte bak verwijderd, zodat de ondergrond geïnspecteerd kon worden op eventuele verstoringen dan wel archeologische sporen. Daarna is de ondergrond laagsgewijs uitgegraven. Dit gebeurde echter in een vrij snel tempo en op relatief grove wijze. De meander op locatie Sassenbergen vormt één werkput (zie afb. 2). Bij de aanleg van de werkput is gebruik gemaakt van de metaaldetector. Tevens is er een profiel gestoken, gedocumenteerd en gefotografeerd.

1.5.2 Locatie Zuidtak

Op locatie Zuidtak werd meteen met een taludbak een profiel gegraven. Alleen op plaatsen waar de te graven meander langzaam opeend werd aangelegd, is met een platte bak gegraven. Hierdoor was het mogelijk kleine delen van de bodem op vlakniveau te onderzoeken. De meander op locatie Zuidtak is verdeeld in twee werkputten (afb. 2). Bij de aanleg van beide werkputten is gebruik gemaakt van de metaaldetector. Ook in deze werkputten zijn profielen gestoken tot op de diepte van de bodemingrepen, bij benadering 10 m +NAP. De profielen zijn gedocumenteerd en gefotografeerd.

2 Resultaten

2.1 Beschrijving van het onderzoeksgebied

De gemeente Borger-Odoorn wordt gekenmerkt door de aanwezigheid van twee verschillende landschapsvormen. De geomorfologische kaart laat zien dat het westelijke gedeelte van de gemeente is gesitueerd op de Hondsrug, die is ontstaan onder invloed van landijs in de voorlaatste ijstijd (Saalien, ca. 200.000 v. Chr.). Tijdens de laatste ijstijd (Weichselien, ca. 116.000 – 8.000 v. Chr.), heeft zich hierop dekzand afgezet. Op deze dekzandafzetting ligt het middeleeuwse esdorp Borger. Aan de oostzijde van de Hondsrug bevindt zich een scherpe overgang naar het dal van de Hunze, waarin de oostelijke helft van de gemeente ligt. In het dal van de Hunze bevindt zich het beekdal van het Voorste Diep, tegenwoordig het kanaal Buinen-Schoonoord. De bodemkaart geeft voor de onderzoekslocaties overwegend eerdveengronden van het type aVz, de zogenaamde madeveengronden

Afbeelding 2 De locaties van de werkputten van de archeologische begeleiding. De pijlen in de werkputten 1 en 3 geven de plek aan van de aangetroffen dekzandkopjes. Ter hoogte van de pijl in werkput 2 is de geul aangetroffen. Kaart: B. Schomaker.

(afb. 8). Hierbij bevindt zich het pleistocene zand op minder dan 120 cm beneden maaiveld en is geen humuspodzol gevormd.

Bovengenoemd bodemtype is tijdens de archeologische begeleiding aangetroffen. De bodemopbouw op locatie Sassenbergen bestaat uit een ongeveer 20 cm dikke laag opgebracht zand dat afkomstig is uit het kanaal Buinen-Schoonoord. Daaronder bevindt zich een eerdveenpakket. Ter plaatse is dit pakket minstens 2,5 m dik (ontgravingsdiepte). In het zuidelijke deel van werkput 1, nabij het kanaal, is in het veen een dekzandkopje (afb. 2 en afb. 3) waargenomen. Naast het zandkopje zijn tevens onregelmatig afgezette zandige spoellagen in het veen zichtbaar, wellicht uit een verlandingsfase. De aanwezigheid van vrij grof zand, grind en schelpjes in deze lagen kan duiden op een onrustig afzettingmilieu. Verder westelijk wordt de afzetting van zandlaagjes geleidelijker. Dat de sedimentatie-omstandigheden in het dal van het Voorste Diep hebben gevarieerd, blijkt tevens uit een booronderzoek dat is uitgevoerd in 1991 (?). In het uiterste westen van werkput 1 werd enkel een veenpakket aangetroffen. Het noordelijke deel van werkput 1 bleek tot ongeveer een meter beneden maaiveld verstoord door de aanleg van drainagebuizen in 1975. Onder de verstoring bevindt zich eveneens een veenpakket.

Op locatie Zuidtak bestaat de bodem van boven naar onder uit een 25 cm dikke laag opgebrachte grond: stadsafval. Vervolgens is een natuurlijk zandpakket aanwezig met daarin een venige zandlaag. Op ongeveer 2,5 m beneden maaiveld bevindt zich een bruine laag natuurlijk zand met grindafzetting. Aan de noordzijde van werkput 2 is de bodem verstoord door drainagebuizen. Deze verstoring is tevens zichtbaar in het noordelijke deel van werkput 3. Verder naar het oosten bevindt zich een overwegend venig pakket met daaronder een dekzandkopje (afb. 2).

2.2 Historische gegevens

Op historische kaarten is ten oosten van Borger een rivier zichtbaar, het Voorste Diep (?). De beide onderzoekslocaties, Sassenbergen en Zuidtak, worden omgeven door verkavelde groenlanden langs de loop van het Voorste Diep. Dit beeld verandert in de loop van de tijd weinig, getuige de kaarten in de atlas van Huguenin (afb. 4) (?) en de Grote Historische atlas (?). Het Voorste Diep is in de jaren '20 van de vorige eeuw rechtgetrokken en vormt thans het kanaal Buinen-Schoonoord.

2.3 Bekende archeologische waarden

Door zijn gunstige, hoge ligging vormt de Hondsrug al eeuwen een gewilde bewoningslocatie. Dat dit ook voor Borger opgaat, blijkt uit het hoge aantal archeologische vindplaatsen en monumenten in en om het dorp Borger (afb. 7). Uit vrijwel alle archeologische perioden zijn diverse vindplaatsen en monumenten bekend, waarbij het grootste hunebed van Nederland een prominente plaats inneemt. Dit hunebed uit het Midden-Neolithicum is gecatalogiseerd als hunebed D27 en vormt monument 300. In 1938 is door van Giffen een onderzoek gedaan naar de steenkrans rondom het hunebed. Hierbij konden echter door erosie en diepspitten geen sporen meer van worden terug gevonden (?). Op hetzelfde terrein zijn in 1984 twee grafheuvels uit het Laat-Neolithicum en de Midden-Bronstijd opge-

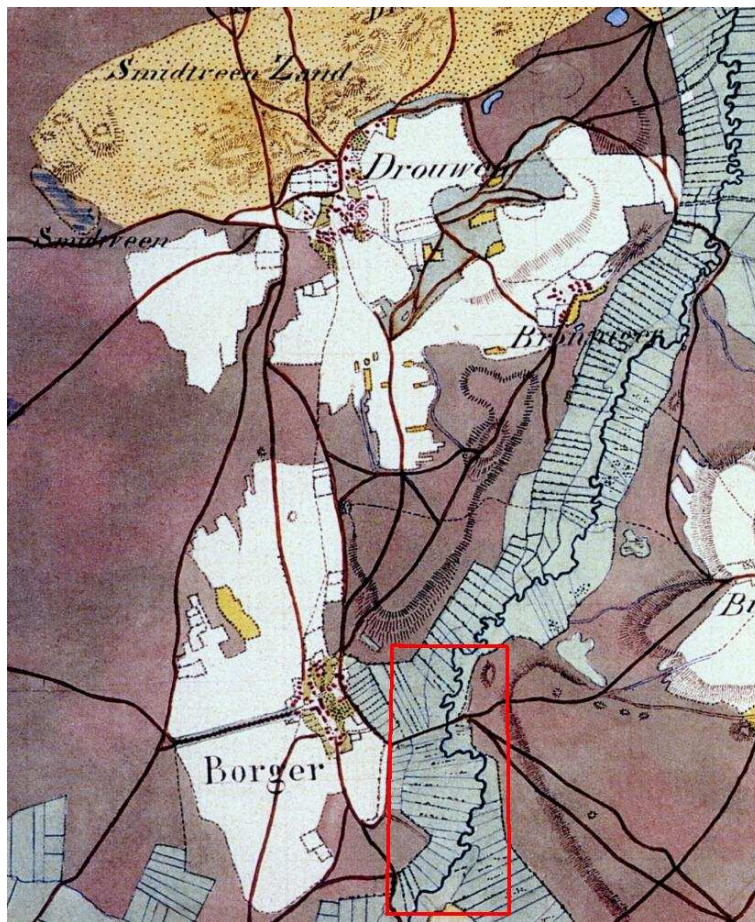

Afbeelding 3 Dekzandkopje in werkput 1. Foto: M. Daleman.

graven (voor een uitgebreid overzicht van pre-Romeinse urnenvelden in Noord-Nederland, zie ?). Monument 14315 ten westen van Borger (Daalkampen) vormt onderdeel van de voormalige Borger Esch. Op dit terrein is een aanzienlijke hoeveelheid bewoningssporen uit de Bronstijd en IJzertijd aangetroffen. Er heeft sinds de ontdekking van enkele sporen bij de aanleg van een wegcunet in 1994 uitgebreid archeologisch onderzoek plaatsgehad (?, ?, ?, ?, ?, ?). Uit de Late Bronstijd en IJzertijd is een urnenveld bekend dat is onderzocht in 1922. Monument 14219 is een terrein waar in 1947 bij landbouwwerkzaamheden onder meer een complete urn is aangetroffen. Het betreft een in aardewerk uitgevoerde versie van een bronzen *Rippenziste*, die gedateerd kan worden omstreeks 500 v. Chr. (? , p. 55).

Op andere plaatsen in het oude esdorp Borger zijn in 1993 sporen van een nederzetting uit de Romeinse Tijd aangetroffen, evenals aardewerk uit deze periode. Bovengenoemde archeologische monumenten vormen slechts een fractie van het totale aantal aanwezige archeologische monumenten, waarnemingen en onderzoeken die uit de directe omgeving van Borger bekend zijn (?). De onderzoekslocaties Sassenbergen en Zuidtak bevinden zich zoals gezegd in de eerdveengronden. De archeologische verwachtingswaarde voor de veengronden is op de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW; afb. 7) laag tot zeer laag. Echter, gezien de ervaring met vondsten uit rivierlopen in het algemeen en de oevers van het Voorste Diep in het bijzonder, zijn hier archeologische resten vanaf de steentijd te verwachten (?).²

²Vondsten door amateur-archeologen uit het plangebied wijzen erop dat op de oevers van de rivier vanaf de steentijd sprake is geweest van menselijke activiteiten. Deze vondsten zijn echter

Afbeelding 4 Borger en omgeving in het begin van de 19e eeuw. De plangebieden 'Sassenbergen' en 'Zuidtak' bevinden zich binnen het rode kader. Kaartfragment uit ?.

Afbeelding 5 De geul in werkput 2. De rode lijnen geven globaal de insteek van de geul aan. Foto: M. Daleman.

2.4 Sporen en structuren

Tijdens de archeologische begeleiding zijn slechts natuurlijke horizonten aangetroffen. De dekzandkopjes die zijn aangetroffen in de werkputten 1 en 3 geven geen enkele aanwijzing voor eventueel aanwezige archeologica. In werkput 2 is de insteek van een geul waargenomen (afb. 2 en afb. 5). Onder in de geul bevinden zich woelige zandlagen, aan de bovenzijde van de geul is een vegetatieband zichtbaar. Hieruit blijkt dat de geul afwisselend open en begroeid is geweest. De geul is waarschijnlijk de oude loop van het Voorste Diep.

2.5 Vondsten

Tijdens het onderzoek zijn geen archeologische vondsten gedaan. Vermeldenswaard is een vondst van een walbeschoeiing in de oude loop van het Voorste Diep in werkput 2 (afb. 6). Een aantal takken en stukken hout waren over een lengte van ongeveer 20 m bijeen gehouden met ijzeren krammen en ijzerdraadjes. Tussen de takken werden stukjes glas en leisteen aangetroffen. Het is niet duidelijk in welke periode de walbeschoeiing is aangelegd. Zeker is wel dat de walbeschoeiing is aangelegd vóór het einde van de jaren '20 van de vorige eeuw, toen het Voorste Diep is rechtgetrokken en het kanaal Buinen-Schoonoord werd gegraven.

nog niet opgenomen in het registratie- en informatiesysteem van de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (Archis 2).

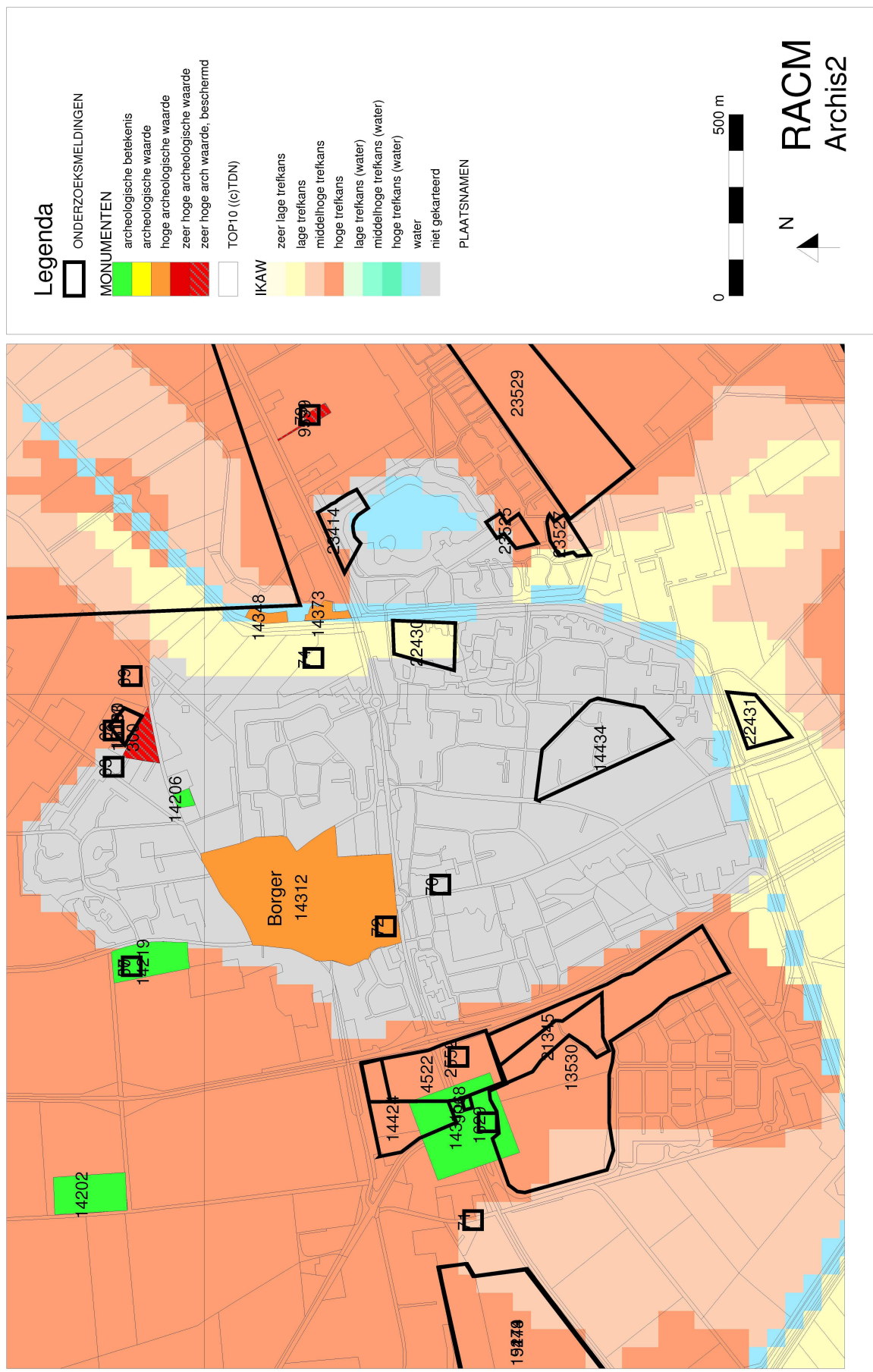
Afbeelding 6 Deel van de walbeschoeiing in werkput 2. Foto: G. Bergsma.

3 Conclusies

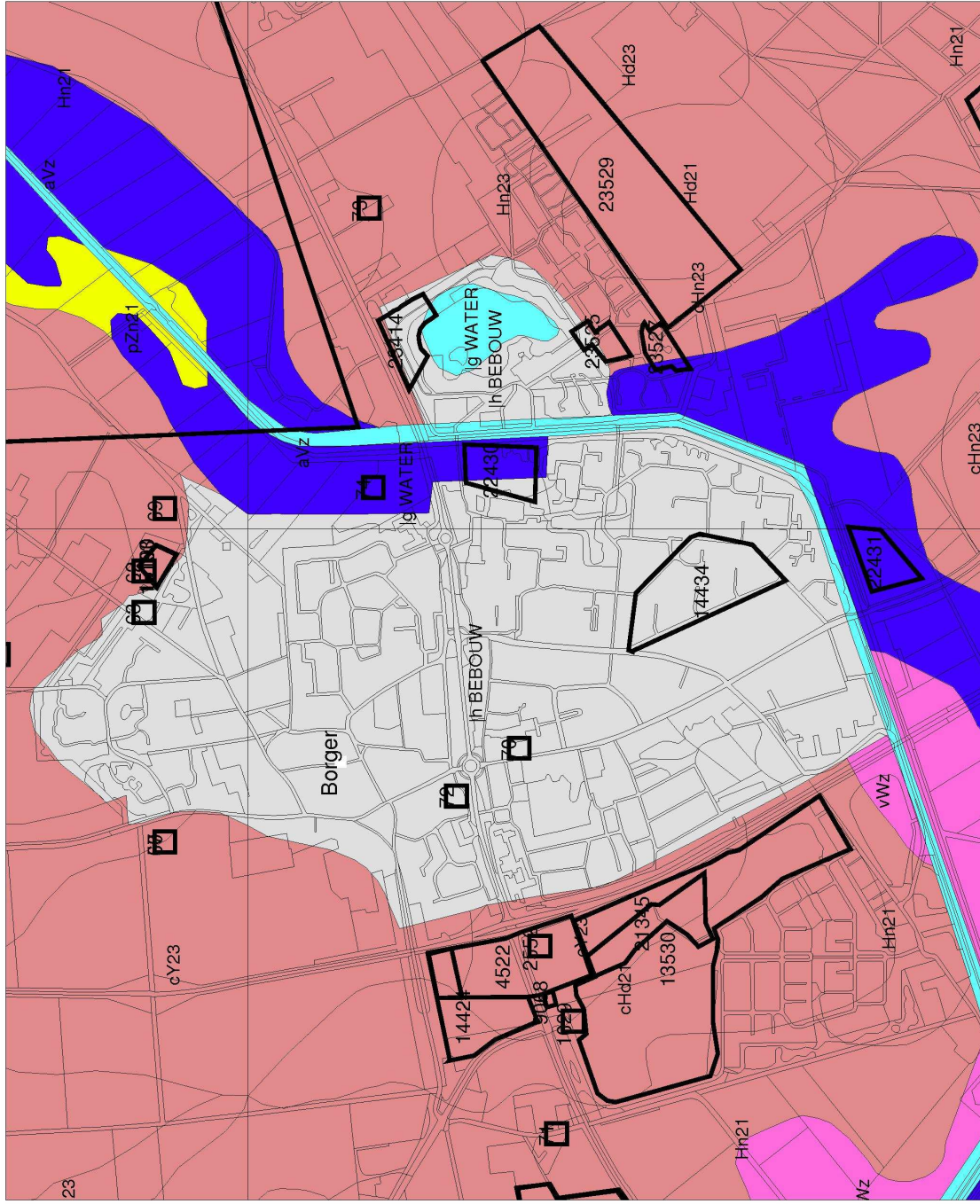
Op basis van de onderzoeksresultaten kunnen de in het Programma van Eisen (PvE) geformuleerde onderzoeksvragen (zie paragraaf 1.4) niet worden beantwoord. Tijdens de archeologische begeleiding zijn namelijk geen archeologische sporen aangetroffen. De enige opvallende vondst is die van een walbeschoeiing in de oude loop van het Voorste Diep. De beschoeiing is niet exact te dateren, maar is in gebruik geweest vóór 1920. Omstreeks deze periode werd het kanaal Buinen-Schoonoord gegraven en raakte het Voorste Diep in onbruik. Tijdens het archeologisch onderzoek zijn enkel natuurlijke grondlagen gedocumenteerd die enig inzicht in de landschappelijke ontwikkeling kunnen verschaffen. Uit de archeologische begeleiding komt naar voren dat het Voorste Diep afwisselend open en begroeid is geweest en er dekzandafzettingen hebben plaatsgevonden. Deze resultaten zijn in grote lijnen in overeenstemming met het al bestaande beeld van het dal van het Voorste Diep. Uit het onderzoek is naar voren gekomen dat er zich op het terrein geen restanten van een archeologische vindplaats bevinden. Er kan worden gesteld dat het onderzoeksterrein geen archeologische waarde heeft en mag derhalve als 'niet behoudenswaardig' worden aangemerkt. Hoewel bij onderhavig onderzoek geen directe archeologische indicatoren zijn aangetroffen, kan de omgeving van het plangebied archeologisch toch zeer waardevol zijn, gezien de rijke bewoningsgeschiedenis van Borger. Wanneer bij de uitvoering onverhoopt grondsporen en/of vondsten worden aangetroffen, dient hiervan direct melding te worden gemaakt bij

de provinciaal archeoloog van Drenthe.³

³dr. W.A.B. van der Sanden, Drents Plateau, Stationsstraat 11, 9401 KV Assen (tel. 0592-305932, mobiel 06-22662601; w.sanden@drentsplateau.nl)

Afbeelding 7 Archeologische verwachtingswaarden en monumenten in de omgeving van Borger. De onderzoekslocaties Sassenbergen en Zuidtak hebben respectievelijk de Archisnummers 22430 en 22431. Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten/Archis 2, 23 augustus 2007.

Legenda

ONDERZOEKSMELDINGEN

PLAATSNAMEN

TOP10 (c)TDN)

BODEM ((c)Alterra)

- Associaties
- Brikgronden
- Bebouwing
- Dijk, bovenlandstrook
- Dikke eerdgronden
- Fluviatile afz. ouder pleistoceen
- Groeve, gegraven, rijnstort
- Kalksteenverwingsgronden
- Oude rivierkleigronden
- Overige oude kleigronden
- Ondepe keileemgronden
- Leemgronden
- Zeekleigronden
- Mariene afz. ouder pleistoceen
- Niet-gerijpte minerale gronden
- Oude bewoningsplaatsen
- Rivierkleigronden
- Kalkh lutumarme gronden
- Veengronden
- Mbeerge gronden
- Water, moeras
- Podzolgronden
- Kalkloze zandgronden
- Kalkhoudende zandgronden

Afbeelding 8 Bodemtypen in de omgeving van Borger. De onderzoeklocaties Sassenbergen en Zuidtak hebben respectievelijk de Archisnummers 22430 en 22431. Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten/Archis 2, 23 augustus 2007.